

Tóbisz-Hertelendy Réka

Magyar nyelvészeti kutatások a társadalom szolgálatában. Konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe

Bevezetés

Az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete a Tématerületi Kiválósági Program támogatásával 2020. november 10-én online szakmai konferenciát rendezett a *Magyar nyelvészeti kutatások a társadalom szolgálatában* címmel. Az esemény főszervezői Bóna Judit, a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet intézetigazgató-helyettese és Farkas Tamás intézetigazgató voltak. A konferenciát Sonkoly Gábor dékán nyitotta meg. Beszédében felhívta a figyelmet arra, hogy a humán tudományok értékét korunk nem kellően becsüli meg, holott a versenyképes tudás alapja a nyelv és a nyelvhasználat különböző aspektusainak a megismerése. Kiemelte továbbá, hogy a jelen helyzetben az online formának nemcsak hátránya, hanem előnyei is lehetnek a konferencián való részvétel tekintetében.

A konferencia programja

Az első szekcióban Farkas Tamás elnökletével öt előadást hallgathattak meg a résztvevők. Az első előadásban Pethő József (Miskolci Egyetem) bemutatta a magyar stilisztika elmúlt 25 évét, kiemelve Szathmári István és a Stíluskutató csoport tudománytörténeti szerepét. Azért az elmúlt negyed évszázadot tekintette át, mert egyrészt ő maga is ennyi ideje foglalkozik stilisztikával, másrészt 1996-ban jelent meg a *Hol tart ma a stilisztika?* című kötet, amely átfogó képet adott a tudományterületről. Az előadása négy fő témát érintett: a Stíluskutató csoport kezdeti munkáját, Szathmári István a magyar stilisztika jövőjének megalapozására vonatkozó tevékenységét, az alakzatkutatás időszakát, illetve a kognitív stilisztikát. Kiemelt két alapművet, amely Szathmári István nevéhez kötődik, *A Magyar stilisztika vázlat*a és *A Magyar stilisztika útja* című tankönyveket.

A következőkben Gósy Mária az ikergyermek beszédmegértésének vizsgálatáról tartott előadást. Bevezetőjében kiemelte, hogy két egymástól nehezen elkülöníthető tényezője van a gyermekek anyanyelv-elsajátításának: a genetika és a környezet. Ennek a problémának a feloldására ad lehetőséget az ikergyermek beszédpercepciójának a vizsgálata. Kutatásában majdnem négyszáz gyermek beszédpercepcióját vizsgálta a GMP-diagnosztika segítségével, arra a kérdésre keresve a választ, hogy az ikrek gyengébben teljesítenek-e, mint a nem ikergyermek, illetve milyen életkor-specifikus eltérések jellemzik őket. A kutatás alátámasztotta (többek között), hogy – bár a mondatértésben nem mérhető eltérés – az ikergyermek szövegértése gyengébb. Az eredményeket

a kevesebb nyelvi ingerrel magyarázta, kiemelve, hogy mennyire fontos előtérbe helyezni az ikergyermek beszédpercepciójának a rendszeres vizsgálatát, szükség esetén pedig terápia megkezdését.

Kuna Ágnes „Ezzel a laborral 100 évig lehet élni” című előadásában bemutatta a polarizációs stratégiákat az orvos-beteg kommunikációban. Az előadás elején általánosságban beszélt az értéktulajdonítás, illetve a polarizálás kommunikációbeli megjelenéséről, kiemelve, hogy a pozitív érték felé való eltolódás tekinthető alapbeállítódásnak, ennek nyelvi lenyomata is van. Az orvos-beteg kommunikáció kapcsán beszélt az érték megjelenéséről, a szuggesztív kommunikációs eljárásokról. Kutatásában 400 orvos-beteg kapcsolatot vizsgált meg. Elemzett általános stratégiákat, amelyek a pozitív, illetve a negatív pólus kidolgozott megjelenésére utalnak. Ezt követően orvos és beteg közötti beszélgetéseket hozott fel példaként, szemléltetve a polarizálás dinamikusságát, illetve komplexitását.

A NyelvEsély hálózatának tevékenységét mutatta be Bartha Csilla a fenntartható tanulás kutatására vonatkozóan. Előadását a siket közösségre és a jelnyelvre szűkítette, mivel 2009. november 9-én lépett hatályba a jelnyelvi törvény, illetve 2017-től november 9-e a Magyar Jelnyelv Napja. Beszélt a siketek két, egymással szembenálló megközelítéséről: az egyik fogyatékosággközpontú, a másik kulturális nézőpont, amely nyelvi kisebbségként tekint a siketekre. Bemutatta a siket gyermekek jelnyelv-elsajátítási lehetőségeit. Kifejtette, hogy a NyelvEsély keretein belül bevonódó kutatásokat, illetve tanulástámogató tevékenységet is végeznek. Kiemelte az oktatási szótár készítését, amely egy kétnyelvű, multimodális online elérhető, e-learning gyakorló felülettel rendelkező szótár.



1. kép

Az Oktatási szótár felületének bemutatása Bartha Csilla előadásában

Gonda Zsuzsa előadásának középpontjában az online tanulási környezet osztálytermi diskurzusra gyakorolt hatása állt. Beszámolójának alapja egy olyan kutatás volt, amelynek fő kérdése, hogy leírható-e az online tanóra a diskurzuselemzés hagyományos megközelítésével, illetve az, hogyan befolyásolja a járvány az osztálytermi diskurzust. Vizsgálatában 40 tanárral készített írásbeli interjút, alapvetően

a szinkrón online környezetre fókuszálva, fő szempontjai a beszédidő és a kezdeményezés aránya, illetve a kapcsolat fenntartása voltak. Kifejtette az online környezet hátrányait, illetve összegezte az előnyöket is; az interaktívabb tanári előadásokat, a kiscsoportos konzultáció lehetőségét, a kollaboratív csapatmunkát, illetve a beszéd arányának változását a csevegőfelület használatával. Az előadás során bemutatott külföldi kutatások alapján kiépített stratégiákat, amelyek elősegítik a szóbeli kommunikációt az online térben.



2. kép

A kommunikációt támogató stratégiák az online térben, részlet Gonda Zsuzsa előadásából

A konferencia második részében szintén öt előadást hallgathattak meg a résztvevők, változatos témaköröket érintve. A szekció levezető elnöke Tátrai Szilárd volt. Bodó Csanád és Gáspár Judit előadásukban egy közös projekt részleteit mutatták be. Bevezetőjükben ismertették a magyar–román nyelvcsere jelenségét a moldvai csángók körében. Ennek befolyásolására jött létre a Moldvai Csángó Bentlakás intézménye Csíkszeredán. A kutatás azt vizsgálta, hogy a kollégium falain belül hogyan használják a nyelvi forrásokat a diákok. A járványhelyzet következményeként az intézmény bezárt, emiatt a terepmunkát nem lehetett megvalósítani. Bodó Csanád bemutatta azt a megoldást, amellyel a projektet folytatni tudták; az iskola egykori tanulóit keresték fel, akik így közreműködnek kisebb projektek megvalósításában.

A következő előadásban a szavakkal történő bántalmazás negyvenhét módját mutatta be Borbás Gabriella Dóra. Szót ejtett a verbális agresszió, illetve bántalmazó kommunikáció meghatározásáról, majd ismertette a kutatás körülményeit. A megközelítőleg 2400 órányi interjúból álló korpusz és 1500 pszichoterápiás eseteírás vizsgálata után 7 fő kategóriát állapított meg: a valóság ferdítését, a homlokzatrombolást, a félelemkeltést, a lelkierő analizálását, a cselekvés hiányát, az érdemi kommunikáció hiányát, illetve az álcázott agressziót. Ezen fő kategóriákat további negyvenhét alkategóriára osztotta, amelyekből néhányat részletesebben is bemutatott. Az előadás végén beszélt az agresszióindexekről, illetve a bántalmazás megvalósulásának hét kritériumáról.

Bodó Csanád és Szabó Gergely *Én nem fogom a pofámat befogni azért, érted?* című előadásában a politikai korrektség egyetemi kollégiumi társalgásokban történő megjelenésének vizsgálatát mutattatta be. Ismertették a regisztrálás, illetve a politikai korrektség, a „PC” fogalmát, továbbá ezek kapcsolatát. A kutatás során 16 két-öt fős csoport kommunikációját rögzítették, ebből megközelítőleg 20 órányi válogatást készítettek és vizsgáltak. Néhány mondatos példákban emelték ki az általuk politikai inkorrektnek tekintett szakaszokat. Összegzésként megállapították, hogy a „PC” egy olyan felismert beszédmód, amelyet gyakran nyugatinak, progresszívnek, illetve a hitelességet elkendőző, őszintétlen megnyilvánulásnak tekintenek az egyetemisták.

Deme Andrea *Ugyanaz, de nem ugyanolyan – milyen tényezők hatnak a magánhangzók változatosságára?* című előadásában egy több kutató részvételével végzett vizsgálat menetét, illetve eredményeit mutatta be. A beszámoló elején röviden felvázolta a kutatás kiindulópontját: a beszéd során a magánhangzók megvalósulása nagy változatosságot mutat, és ennek egyik oka a koartikuláció. A vizsgálatban arra a kérdésre keresték a választ, hogy ennek hatását milyen tényezők befolyásolhatják, kitérve hasonló, az amerikai angol magánhangzók kivitelezését bemutató eredményekre, például a hangsúly magánhangzó-rezisztenciára tett hatására. Akusztikai elemzéssel és elektromágneses artikulográfia segítségével vizsgáltak meg koartikuláló és nem koartikuláló helyzetű, valamint hangsúlyos és nem hangsúlyos helyzetű magánhangzókat, összevetve eredményeiket az angol nyelvű kutatásokéval.

Anyag, módszer, kísérleti személyek

- *i* és *u*: létező szavakban, mondatokban: *Kihullunk belőle.* vs. *Puhulunk.*
- A hangsúly helyét manipuláltuk: *Kihullunk* vs. *A többi 'hurut.*
- Az **akusztikai szerkezet** vizsgálata az F2-mérésével (akusztikai elemzés).
- Az **artikuláció**, a nyelv vízszintes elmozdulásának vizsgálata elektromágneses artikulográfiával (EMA).
- **Távolság** és **szóródás** (RSD) összevetése e két paraméter mentén.
- 9 magyar any.-ű felnőtt női beszélő.



3. kép

Fonetikai kísérlet bemutatása Deme Andrea előadásában

A szekció utolsó előadását Kugler Nóra tartotta, ennek során a DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Központban folytatott nyelvpedagógiai fejlesztéseket mutatta be. Ezek célja a nyelvi tevékenység összetettségének és hálózatoságának a bemutatása a nyelvtanórákon. A véleménye szerint az anyanyelvi órákon a nyelvtant jelenleg nem „nyelvszerűen” tanítják, inkább az osztályozó nyelvtan jellemzi őket. Ehelyett előtérbe kellene kerülniük a diákok saját nyelvi tevékenységeire vonatkozó

megfigyeléseinek. A funkcionális kognitív megközelítés alapján a diákok nyelvészeti eszközöket és módszereket kapnak azért, hogy ezekkel a szemléletüket formálják, illetve hogy a nyelvi jellegű problémáikat a későbbiekben meg tudják fogalmazni, illetve meg tudják oldani. Az előadás bemutatott olyan műveket, amelyek ezen szemléletmódot követve készültek el a köznevelés számára.

Az utolsó előtti szekcióban négy előadást hallgathattak meg a résztvevők. A harmadik rész levezető elnöke Bóna Judit volt. Az első előadásban Tolcsvai Nagy Gábor a DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Központot és eredményeit mutatta be. A 2005-ben alapított központ részét képezi a Diagram funkcionális nyelvészeti műhely, a Stíluskutató csoport és a Funkcionális nyelvészeti diákműhely. Két folyóirat kapcsolódik a DiAGramhoz: a *Studia Linguistica Hungarica* és az *Ösvények*. A központ öt OTKA-projektet folytat, számos publikáció áll mögöttük, kiadták a *Nyelvtan* című könyvet, és két nemzetközi konferenciát is rendeztek. A nyelvtudomány visszahumanizálása külön kiemelő tényező mint a funkcionális kognitív nyelvtudomány hozadéka. Az előadás végül bemutatta az Osiris Kiadó gondozásában megjelent *Nyelvtan* című kötetet, amelynek hatóköre a hangtanra, a jelentésstanra, az alaktanra, a mondattanra, illetve a pragmatikára terjed ki. Céljuk egy használatalapú rendszerleírás, illetve a nyelvtan hálózatalvú bemutatása volt.

N. Fodor János *Személynevek az etnikai rekonstrukció szolgálatában* című előadásában felvázolta, hogy a személynevek hogyan lehetnek nem nyelvészeti kutatások alapjai. Kitért a témával kapcsolatban felmerülő problémákra, többek között az átpolitizáltságra, illetve az identitás fogalmának pontos definiálására és az egyéni csoportidentitás közötti különbség meghatározásának a kérdésére. Az előadás két megközelítésből foglalkozott a témával: nemzetközi kutatási eredményeket mutatott be, amelyek forrásként a személyneveket használják fel, illetve a saját, a *Történeti magyar családnévatalaszhoz* kapcsolódó vizsgálatának az eredményeit összegezte. Az előadás különböző névelemző szoftverek használatának a lehetőségeit vázolta fel, kiemelve az orvosbiológiai, epidemiológiai vizsgálatokat, a demográfiai kutatásokat, illetve a marketing célú tevékenységeket.

Tátrai Szilárd *A nézőpont a nyelvi megismerésben. A kontextusfüggő kiindulópontok kognitív nyelvészeti megközelítése* című előadásában bemutatta a kutatás nyelvelméleti hátterét, és kiemelte, hogy a nézőpont vizsgálatának kiindulópontja egy olyan funkcionális kognitív kiindulópont, amely tekintettel van a kognitív nyelvtan eredményeire és a funkcionális pragmatikára is. Elmondta, hogy a kutatás alapvetően pragmatikai alapvetésű, amely diszkurzív viszonyba kerül a szövegtani és a stilisztikai vizsgálatokkal. Eszerint a központi kérdés az, hogy a résztvevők hogyan aknázzák ki a nyelvi szimbólumok perspektivikus természetét, továbbá hogy a kontextusfüggő kiindulópontok vizsgálatának milyen hozadéka lehetnek a nyelvtanban, a narratív és lírikus diskurzusok esetében, illetve a stílustulajdonításban.

Grácz Tekla Etelka egy több kutató által végzett vizsgálatot mutatott be *Mit árulnak el az artikulációs vizsgálatok a magyar zöngés és zöngétlen mássalhangzokról?* című előadásában. Áttekintette, hogy jelenleg mit lehet tudni az artikuláció tekintetében a zöngés és a zöngétlen mássalhangzokról. Elmondta, hogy egy zöngés mássalhangzónak sokszor fordul elő olyan realizációja, amelynek során a felülről érkező nyomás miatt a zöngékezés leáll, majd újraindul. Nem minden mássalhangzó

esetében jön létre a jelenség bizonyos artikulációs manőverek megjelenése miatt. A vizsgálat az artikulációs manőverekre, a nyelvgyök és a nyelvhegy pozíciójával kapcsolatos kérdésekre fókuszált. Bemutatta a vizsgálat anyagát és módszerét, kitérve az ultrahangsisak és az elektroglottográf használatára.

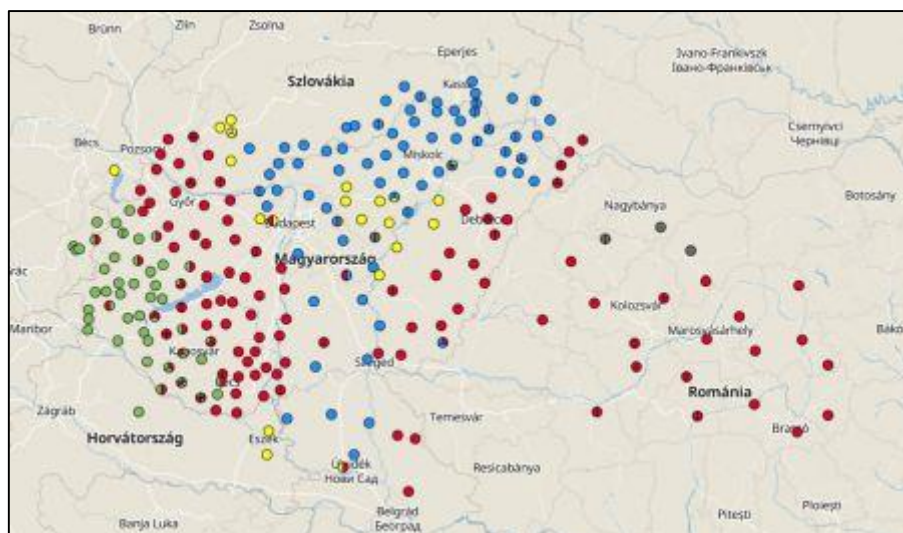


4. kép

Az ultrahangsisak és az elektroglottográf használatának a bemutatása Grácsi Tekla előadásában

Az utolsó szekcióban öt előadás hangzott el, a programpont üléselnöke Markó Alexandra volt. Az első *Alkalmazott névtan. Mire használjuk a tulajdonneveket?* című előadást Farkas Tamás és Slíz Mariann tartották. Bemutatták az alkalmazott névtan jellemző területeit és témáit, a tulajdonnév sajátosságaiból kiindulva. Ezek közül egyet kiemelve felhívták a figyelmet a személynév etnikumjelölő funkciója kapcsán felmerülő néhány lehetséges kutatási kérdésre, szempontra, nyelvészeti és interdiszciplináris (például kisebbségkutatási, diszkriminációkutatási) megközelítésre, valamint az ezek eredményeit hasznosító gyakorlati alkalmazási területekre (többek között a marketing, az egészségügy, a nemzetbiztonság és a területfejlesztés). Röviden bemutatták az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetében zajló alkalmazott névtani munkálatok főbb irányait és eddigi eredményeit.

Bárth János *Nyelvjárások az interneten – az Online nyelvatlasz* című előadásában elmondta, hogy a nyelvatlasz a magyar nyelv nyelvjárási jelenségeit mutatja be *A magyar nyelvjárások atlasza* adataiból készített jelenségtérképen. Ezen elsősorban a hagyományos paraszti életmódra jellemző kifejezések szerepelnek, például a növények, az állatok, a szerszámok nevei, valamint a magyar nyelv szókincsének központi elemei: cselekvések, testrészek, illetve számnevek megnevezései. Az adatokat 396 magyar nyelvű településen jegyezték fel, és közel 1162 címszót tartalmaz a szótár, ezek változatai közel 600 ezer nyelvi adatot ölelnek fel.



5. kép

Az Online nyelvatlasz egyik oldala

A *Mire jó egy tipológiai adatbázis?* című előadásában F. Gulyás Nikolett bemutatta az ugor nyelvek tipológiai adatbázisát, valamint ennek folytatását, a *Volga-vidéki finnugor nyelvek adatbázisa* című projektet. Kiemelte, hogy ezek közül az első már online is elérhető. A cél egy olyan online, bővíthető adatbázis létrehozása volt, amelyből megismerhetők és összehasonlíthatók a vizsgált finnugor nyelvek (magyar, szinjai és szurguti hanti, északi manysi, valamint az udmurt, komi-permják és mezei mari) főbb morfoszintaktikai tulajdonságai. A kérdésekre elsősorban anyanyelvi adatközlők adatai alapján válaszoltak, az egyes válaszokat glosszázott példákkal illusztrálták, és rövid magyarázattal is ellátták.



6. kép

Az ugor nyelvek tipológiai adtabázisának a honlapja

Simon Gábor előadásában az MIPVU nemzetközi metaforaazonosítási módszer magyar nyelvre adaptált és kiterjesztett eljárásának a kidolgozását mutatta be. A kutatás a DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Központ keretei között működő MetaID kutatócsoport projektje. 2019-ben jelent meg egy angol nyelvű tanulmánykötet, amelyben a módszer 12 nyelvre kidolgozott alkalmazását foglalták össze a szerzők. Az előadás rámutatott a módszer adaptálásának az indoklására. Kitért a lehetőségekre

és az eljárás innovatív jellegére is: a szövegszókra alapozott elemzés helyett morfémaalapú annotálás és metaforaazonosítás, az igei argumentumszerkezetek kiterjedt elemzése, az idiomatikusság kiterjesztett, kollokációalapú értelmezésének a bevonása szükséges a metaforikusság elemzésébe és annotálásába. Kitért az eddig elvégzett kutatási lépésekre, a különböző léptékű annotálási folyamatokra és szövegelemzésekre, illetve a módszer alkalmazhatóságára is, elsősorban a korpuszépítés és a nyelvtechnológia területén.

Bóna Judit a szekció utolsó előadásában kisiskolás gyermekek körében végzett olvasásvizsgálatokról számolt be. Kollégáival egyrészt beszédelemzési módszerekkel vizsgálták az olvasás fluenciáját, másrészt szemmozgáskövető készülékekkel elemezték, hogy milyen olvasási stratégiák jellemzik a kisiskolások hangos olvasását, illetve hibázáskor a hibajavítást. A hazai szakirodalomban még nagyon kevés a szemmozgáskövetővel végzett olvasásvizsgálat, ráadásul ezek kiegészítése fonetikai-pszicholingvisztikai módszerekkel nívumnak számít. Mivel a magyar transzparens ortográfiájú nyelv, így az angol szakirodalom eredményei nem vonatkoztathatók rá teljes mértékben. Az eredmények újabb adalékokkal szolgálhatnak az olvasás folyamatáról meglévő ismereteinkhez, a gyakorlott és a gyakorlatlan olvasók közötti különbségek feltérképezéséhez.

Összegzés

Az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet a Magyar Tudomány Ünnepeén megtartott *Magyar nyelvészeti kutatások a társadalom szolgálatában* című konferenciája rendhagyó módon online formában zajlott. A konferencia előadásai számos témát érintettek, a magyar nyelvészeti kutatások több területe is megjelent. Az előadások betekintést nyújtottak a DiAGram Funkcionális Nyelvészeti Központ kutatásaiba, nyelvpedagógiai fejlesztéseibe, továbbá a NyelvEsély hálózatának a fenntartható tanulás kutatására vonatkozó tevékenysége is megjelent. Az előadások bemutatták a Volga-vidéki finnugor nyelvek adatbázisát, valamint az Online nyelvatlasz jelenségtérképét. A felsorakoztatott témák számos terület kérdéseit, kutatásait, illetve elemzéseit jelenítették meg, előtérbe került a névkutatás, a kognitív nyelvészeti elemzések, valamint a nyelvjáráskutatás mellett a beszéd kutatás is.

Tóbisz-Hertelendy, Réka: Hungarion linguistics research in the service of society. Conference on the Hungarian Science Festival

Az írás szerzőjéről

Tóbisz-Hertelendy Réka

doktori hallgató
Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola, Budapest

hertelendyreka[kukac]gmail.com